

Микола М. Вагеш,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України

Василь В. Міщанин,
студент ІУ курсу
історичного факультету

ПРОУГОРСЬКА "П'ЯТА КОЛОНА" У КАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ (1938-1939 РР.)

На території Карпатської України в 1938-1939 рр. активно діяла проугорська "п'ята колона", яка розповсюджувала дезінформацію про карпатський уряд та його прем'єра, видавала листівки протического і протиукраїнського характеру. Як і постійні нападні терористів, вона теж негативно впливала на політичну ситуацію в краї. Антиукраїнська пропаганда особливо посилювалась після зміщення А.Бродія з посади прем'єр-міністра автономного уряду, а також під час підготовки угорським урядом плебісциту серед закарпатського населення. Сучасні дослідники вважають, що переважна більшість угорського населення, "які з дня на день чекали включення краю до Угорщини", вороже відносилися до українського уряду.¹ Розумів це і А.Волошин та його близьке оточення. Описуючи події 30 жовтня 1938 р., коли в ряді міст Закарпаття пройшли антиукраїнські демонстрації, В.Греджа-Донський відзначав: "Вже з самого ранку ми бачили величезне напруження і ворожнечу до нас... Перед Народним домом крба, наче оси: "Теть з українцями! Хай живе Бродій! Хай живе Горті!.." ² І таких випадків було чимало.

Антиукраїнська пропаганда не припинялася протягом всього нетривалого існування Карпатської України. Бюлетень Пресової Служби Карпатської України повідомляв, що "Мадярщина не жалючі прошей, людських жертв, невтомно працює надалі для досягнення своїх 20 річних цілей".³ А.Волошин просив своїх урядовців бути готовими до відбиття ворожої пропаганди: "Є оправдані здогади, що малярська пропаганда захоче в короткому часі всі розбудови на піднесення недавно забраних територій перед світом представити яко вислід своєї праці. Щоби протистояти тій пропаганді вже тепер як слід приготувати відповідний матеріал, прошу щоби... заслано мені весь матеріал, який маєте на руці, що говорив би про це? Як вигляділа тепер відступлена територія в 1919-ому

році (зокрема міста Ужгород, Мукачів та Берегово), які інвестиції пороблено на тій території до 1938 року та яким коштом. Для в'яснення справи прошу заслати мені також і фотографічний матеріал, який маєте".⁴ Отже, для уряду А.Волошина не було несподіванкою різке посилення антиукраїнської пропаганди і агітації в краї.

Протягом усього досліджуваного періоду у містах і селах Карпатської України проугорськими елементами розповсюджувалися листівки і виголошувалися гасла "Вон з чехами!" і "Бийте чехів!", які ставили собі за мету загострювати стосунки між карпатським і чехословацьким урядами. А.Волошин вимагав, щоб Міністерство внутрішніх справ Карпатської України "всяку таку протидержавну й протинародну агітацію вже у корені унеможливити й щоби проти інспіраторів протичеської агітації виступити енергійно".⁵

Листівкова пропаганда посилювалась під час підготовки до плебісциту, проведення якого вимагав угорський уряд. Так званий "Комітет незалежності русинів" закликав населення: "Браття! - нам не треба чеського и украинокого панства, но мадьярскую низменность... Мы с чехами только 20 лет жили, но с мадьярами 1000 лет жили вместе. Ця хочете, чтобы этот старий щастливий свет вернувся? От вас зависит! Голосуйте на общую родину русских и мадьяров!".⁶

Той же "Комітет" переконував закарпатців у необхідності спільного співжиття з Угорщиною, бо тільки вона "дасть нам волю, заробітки і кращу будучність".⁷ Листівка "Карпаторускій Народе!" закликала захистити А.Бродія, який "за нашу правду зносить переслідування... Терпить він за то, що так як ми счастія карпаторусскіого народа, що хотів злуки Підкарпатської Руси з Угорщиною".⁷ Листівка "Сестры и браття!" була видана відразу ж після виборів до Союму Карпатської України. Її автори закликали до спільної боротьби русинів і угорців проти "Волошина, Резая и украинского панства", до зустрічі "наших освободителей - мадьярских гонимых".⁸ Ці ж гасла висувалися на публічних зборах фенциковців у Сваляві.⁹ Листівка під назвою "Послушайте це і запам'ятайте собі!", видана чеською мовою, відверто закликала до терору. Вона закінчувалася словами: "Наша терпеливість закінчилася!".¹⁰ Чехословацька служба безпеки уважно слідкувала за політичними організаціями антиукраїнського та античеського спрямування.¹¹

Державна прокуратурія у Великому Березному повідомляла, що 22 грудня 1938 р. "був жандармською станицею в Гукливім задержаний Василь Тубаній... відомий експонент партії Дра. Стефана Фенцика, котрий... прилюдно агітував проти влади Карпатської України а єї прем'єра, при чім... роздавав часопис "Дневник".¹² Державною прокуратурою була розпочата кримінальна справа проти осіб, які агітували про приєднання с.Лідгоряни до Угорщини.¹³ 30 листопада Юрко Гордубей переконував жителів с.Чорний Потік, що "без Ужгорода і Мукачова не можемо жити" і що в цьому винен тільки А.Волошин.¹⁴

Нерідко на користь Угорщини агітували священники. Апостольський адміністратор Карпатської України Пресо священний Діонісій Нарядій повідомляв відділ преси і пропаганди, що "о. Сілвай Нестор весь час пропагує поміж селянами на підставі радіоголошень з Будапешту".¹⁵ Пістряловський священник Іван Йосиф 29 жовтня 1938 р. "проголосив, що солодкого чоловіка Бродія зкинули з міністерського предсідництва, а на місце нього поставили Волошина. Волошин битант, злодій, він нас продасть. Коли би була завтра неділя, то я сам пійшов би до Ужгороду і сам його заб'ю".¹⁶ За прусьорську агітацію був затриманий ужоцький парох Золтан Шолтєс.¹⁷ Священник Іжак Емерик під час богослужіння закликав людей приєднати Тячево до Угорщини.¹⁸ 28 грудня 1938 р. "за злочин підготовки до зговору о республіку" був затриманий парох із Папканьова Іван Міня.¹⁹ І таких прикладів можна назвати чимало.

Окружний начальник в Перечині 24 грудня 1938 р. пропонував А.Волошину "...щоби священники близькі духом до маляр були поперепожувані на аж третій округ, щоби прийшли між зовсім нових незнайомих людей, між якими непосміють агітовати...".²⁰ Прем'єр-міністр дану пропозицію залишив поза увагов.

Державна прокуратурія у Великому Березному розпочала кримінальну справу проти окремих громадян, які звинувачувалися в образах на адресу А.Волошина та очолюваного ним уряду. Водій Філак називав уряд "українською бандою",²¹ а Єлизавета Гроскопф 24 грудня 1938 р. заявила, що "Волошин дурний і ціла влада дурна".²² Щось подібне сказав Самуїл Швіммер, але А.Волошин заявив, що "не бажає дальшого поступовання в тій справі".²³ Прем'єр-міністр отавив себе вище за різні плітки й інтриги, які майже не припинялися в товаристві його недругів. Однак, яким би чином не поступав Волошин у подібних ситуаціях, вони, без сумніву, поріджува-

ли непевненість у малосвідомих верствах населення, підривали авторитет влади. У відповідь на це, служба преси і пропаганди вела свою контрпропаганду. Саме з цієї причини з'явилися листівки, в яких возвеличувався Волошин, його діяльність.²⁴ Необхідно відзначити, що чехословацька служба безпеки теж збирала компромати на А.Волошина, як раніше на А.Бродія.²⁵

Нерідко проугорські настроєні елементи використовували методи погроз і залякування міщевих українських патріотів. В.Гренджа-Донський писав, що голова Волівської окружної національної ради Й.Дудикевич "дуже часто одержує листи з погрозами "Завтра нечір помре!"... Під'юджена голода мало що не напала на нього з сокирами".²⁶ Пресова служба Карпатської України повідомляла, що ЗІ жовтня 1938 р. Бодак, "котрий довгий час агітував за мадярином і був членом Фенцикової партії, вибрав вікна в Ригана... Згаданий був поранений сокирою в голову від Ригана".²⁷ І листопада 1938 р. Іван Опаленик "був викинений з гостинниці... в Перечині на вулицю і розбив собі голову, а то за агітацію мадярську".²⁸ Аналогічні факти зафіксовані в документах празьких архівів.²⁹

Отже, поряд з численними диверсіями терористів, внутрішній спокій в краї порушувала антиукраїнська і античеська пропаганда, заклики до скинення законної влади. Використані матеріали переконують, що в середині Карпатської України уряд А.Волошина мав серйозну опозицію в особі проугорських елементів, з якою не міг не рахуватися.

Примітки

1. Болдичар М. Закарпаття між двома світовими війнами.-Ужгород, 1993.-С.125.
2. Гренджа-Донський В. Щоденник//Твори Василя Гренджі-Донського. - Т.Уш.-Вашінгтон, 1987. - С.47-48.
3. Закарпатський Обласний Державний Архів (далі - ЗОДА), ф.3, оп.2, спр.14, арк.2.
4. Там само, спр.25, арк.3.
5. Там само, оп.3, спр.65, арк.62-64.
6. Там само, спр.170, арк.5.
7. Там само, оп.1, спр.24, арк.3.

8. ЗОДА, ф.4с/18, оп.1, спр.80, арк.4.
9. Там само, ф.3, оп.2, спр.14, арк.6.
10. Там само, ф.4с/18, оп.1, спр.32, арк.1-4.
11. Там само, ф.3, оп.1, спр.24, арк.3.
12. AMZV, kart.642 (protistatna agitacie proti CSR (1925-1929)).
13. ЗОДА, ф.17, оп.2, спр.336, арк.1.
14. Там само, ф.3, оп.2, спр.12, арк.2.
15. Там само, спр.73, арк.30.
16. Там само, спр.83, арк.8.
17. Там само, спр.170, арк.5.
18. Там само, ф.4с/18, оп.1, спр.74, арк.1.
19. Там само, ф.3, оп.1, спр.73, арк.1,2.
20. Там само, оп.3, спр.73, арк.1,2.
21. Там само, спр.43, спр. 80.
22. Там само, спр.176, арк.1.
23. Там само, спр.83, арк.2.
24. Там само, оп.4, спр.12, арк.1,2; оп.3, спр.86, арк.8.
25. AMZV, kart. 655.
26. Гренджа-Донський В. Щоденник.-С.35.
27. ЗОДА, ф.3, оп.1, спр.50, арк.2.
28. Там само.
29. AMZV, kart.606,620 (politické věci).